

Biblioteca ASTRA,
Corpul B

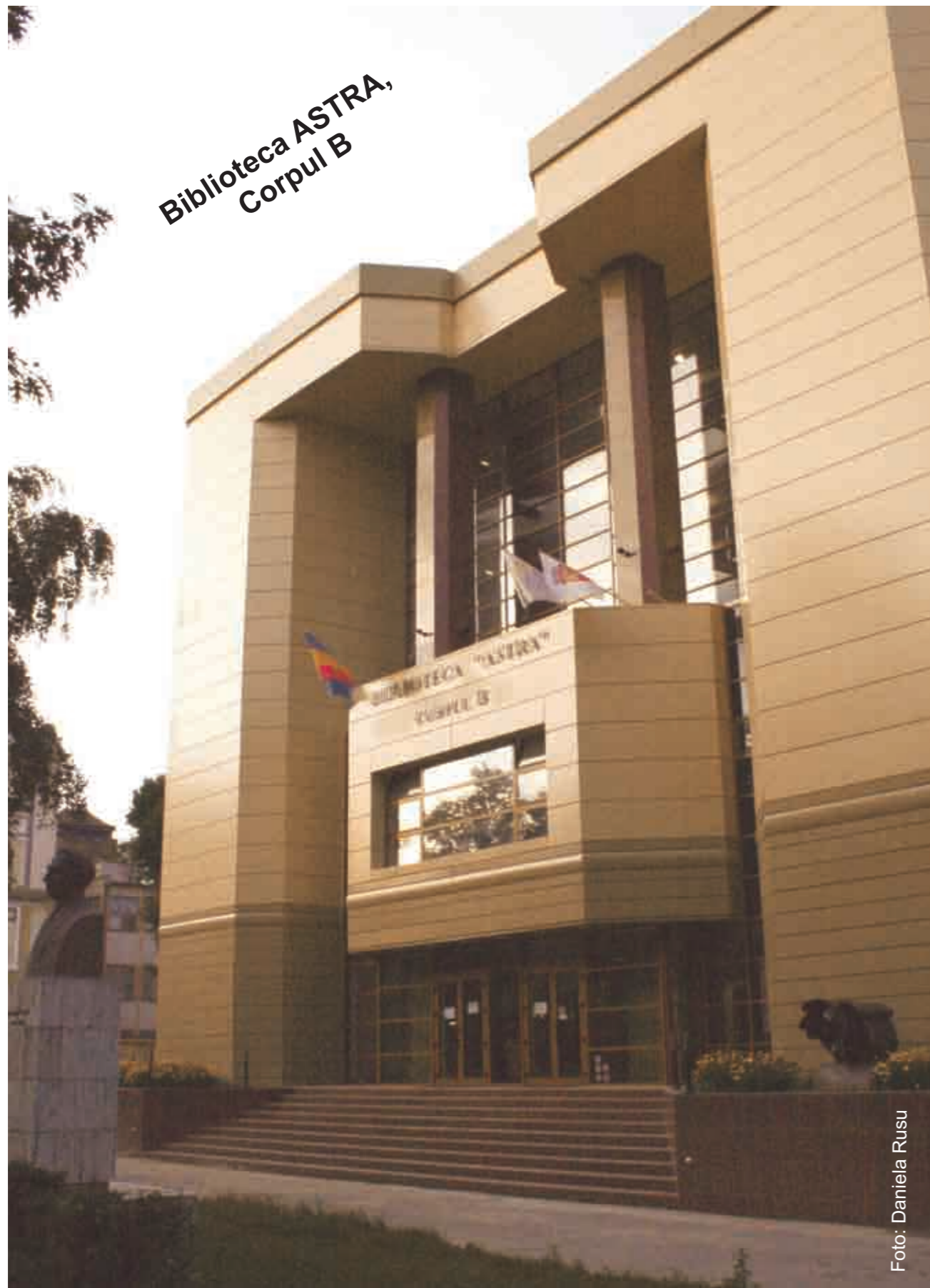
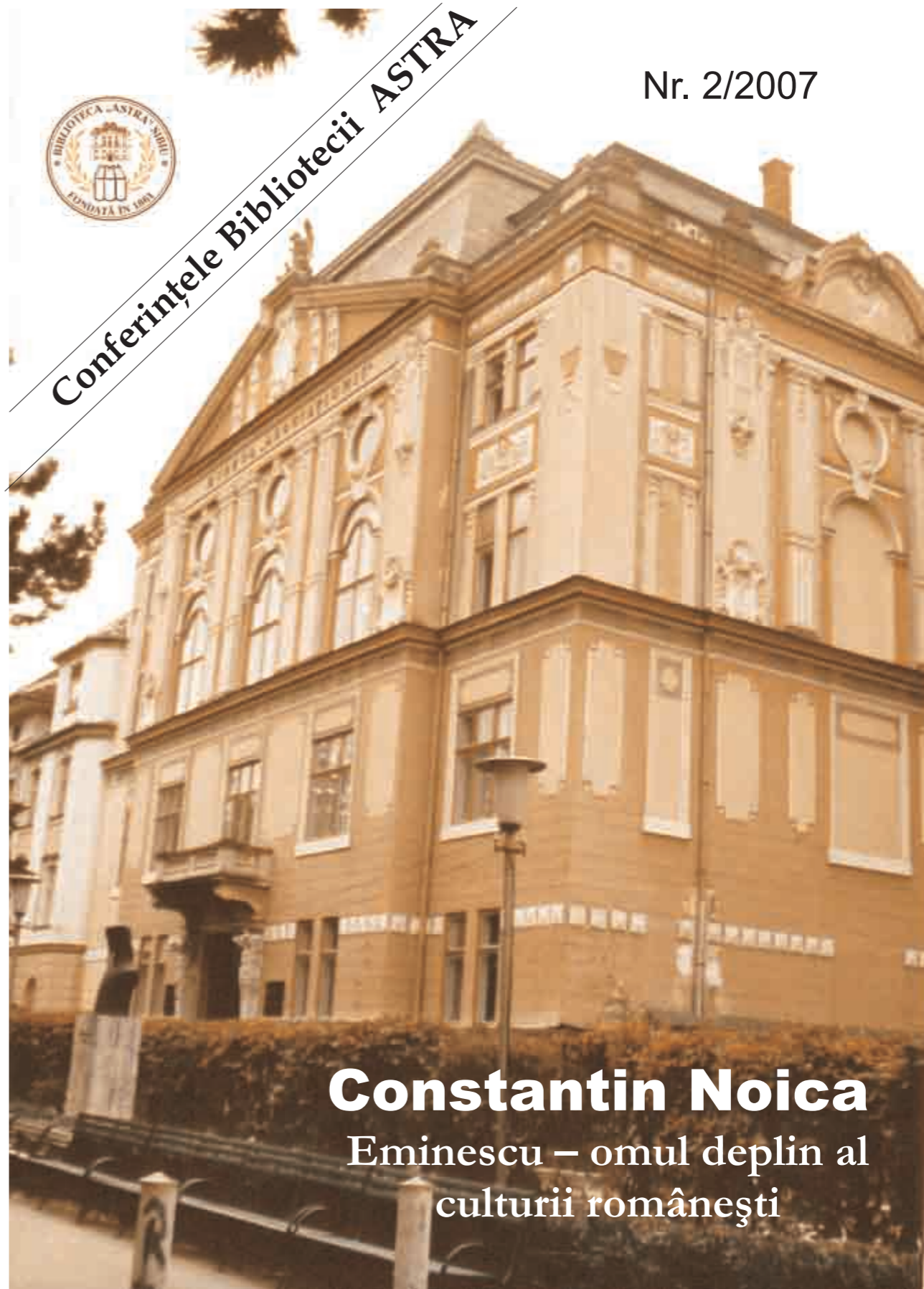

Foto: Daniela Rusu

Conferințele Bibliotecii ASTRA

Nr. 2/2007

Constantin Noica
Eminescu – omul deplin al
culturii românești

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Conferințele Bibliotecii ASTRA: Constantin Noica

Coordonatorul colecției: **Onuc Nemeș-Vintilă**
Transcrierea textului de pe CD: Mihai Curtean
Onuc Nemeș-Vintilă
Tehnoredactare computerizată: Daniela Rusu
Grafică copertă: Daniela Rusu
Lucrare realizată la tipografia Bibliotecii ASTRA
Tiraj: 30 exemplare

*Versiunea în format electronic a conferinței se află la Biblioteca ASTRA,
Compartimentul Colecții Speciale*

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU
Str. George Barițiu, nr. 5/7
550178 Sibiu/România

Tel: +40 269 210551
Fax: +40 269 215775
Internet: www.bjastrasibiu.ro
E-mail: bjastrasibiu@yahoo.com

ISSN: 1843 - 4754

Constantin Noica
(1909-1987)

Date bio-bibliografice

Născut în localitatea Vitănești, jud. Teleorman. Cursuri la liceele „Dimitrie Cantemir” și „Spiru Haret” din București. Debutază ca licean în revista „Vlăstarul” (1927). Cursuri universitare la Facultatea de Litere și Filozofie din București (1928-1931).

A fost bibliotecar la Seminarul de istorie a filozofiei, membru al Asociației „Criterion” (1932-1934); studii pentru specializare în Franța (1938-1939); doctoratul în filozofie la Universitatea din București, cu teza *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (publicată în același an 1940).

În anii războiului mondial este referent pentru filozofie în cadrul Institutului româno-german de la Berlin; editează, împreună cu C. Floru și Mircea Vulcănescu, patru cursuri universitare ale profesorului Nae Ionescu și anuarul „Izvoare de filozofie” (1942-1943); în toamna anului 1943 îi este respinsă participarea la concursul pentru ocuparea conferinței de Filozofie a culturii și a istoriei.

Între 1949-1958 are domiciliul forțat la Cîmpulung-Muscel, iar între decembrie 1958 – august 1964 este deținut politic.

Din 1965 este cercetător principal la Centrul de Logică al Academiei Române, de unde se va pensiona în 1975. Ultimii ani de viață i-a petrecut la Păltiniș, unde se află și mormântul său.

În 1988 i s-a acordat Premiul Herder, iar în 1990 a fost primit Membru Post-mortem al Academiei Române.

Preocupările filozofice ale lui Constantin Noica au cuprins întregul câmp al filozofiei, de la gnoseologie, filozofia culturii, axiologie și antropologie filozofică la ontologie și logică, de la istoria filozofiei la filozofia sistematică, de la filozofia antică la cea contemporană, de la editări, traduceri sau interpretări la critică și creație.

Lucrări principale: *Mathesis sau bucuriile simple* (1934), *Pagini despre sufletul românesc* (1944), *Rostirea filozofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Povestiri despre om* (1980), *Devenirea întru ființă* (1981), *De dignitate Europae* (1988), *Introducere la miracolul Eminescian* (1992) ș.a.

Eminescu – omul deplin al culturii românești *

Despre un Eminescu benedictin, rămas în bună măsură necunoscut până azi, la cea de a 130-a aniversare, despre partea îndeobște nevăzută a frumoasei luni eminesciene, despre obiectul acesta zburător, neidentificat pe de-a-ntregul, ne va vorbi astăzi invitatul nostru, domnia-sa Constantin Noica, (aplauze) cel care astăzi, exact la această oră, trebuia să vorbească bucureștenilor la un simpozion organizat de Academie și de Muzeul de Istoria Literaturii, alături de alți oameni de cultură din București – Zoe Bușulenga, Cioculescu, Firu și alții. A preferat Sibiul! (aplauze) De ce, (aplauze) de ce, l-am ruga pe domnia-sa să vă spună și dumneavoastră.

(Gabriel Liiceanu)

Stimați și iubiți ascultători, închipuiți-vă că pe vremea lui Eminescu ar fi existat televiziune. Mii și mii de oameni l-ar privi astăzi pe ecran. Închipuiți-vă că ar fi în viață și ar sta de vorbă undeva, într-o cafea, cu un prieten. Nenumărați tineri ar trece și-ar spune: „Uite, ăsta este Eminescu.” Sau închipuiți-vă scena din redacția *Timpului*, când Eminescu, după o noapte nedormită, poate neras, cum avea feminina cruzime Mite Kremnitz să îl descrie câteodată, vine și expune, timp de două ore, lui Caragiale, sistemul filozofic al lui Kant, pentru ca la urmă, Caragiale să spună „Măi, mare moftangiu Kant ăsta al tău.” O asemenea scenă ar încânta poate, pe mulți, dar să spun un lucru grav: închipuiți-vă că am avea capul îmbălsămat al lui Eminescu, undeva sub un sicriu.

* Conferință ținută în sala de lectură a Bibliotecii ASTRA, marți, 15 ianuarie 1980, la aniversarea a 130 de ani de la nașterea Luceafărului poeziei românești, cu prilejul predării a 17 caiete ale manuscriselor eminesciene, în copii xerografiate.

Milioane de oameni ar trece pe lângă acest sicriu, așa cum milioane de oameni au trecut pe lângă capul îmbălsămat al lui Lenin. Ei bine, ce-am obține-așa? Este Eminescu de înțeles așa, de văzut așa, de perceput cu toată ființa noastră așa? Eu vă declar că există un Eminescu viu în *Caietele* acestea, despre care e vorba acum și pentru care am venit aici, da' pentru care am refuzat să stau la București, unde *Caietele* nu se facsimilează și nu se expun.

Un om nu este o prezență fizică; cel puțin un bărbat. Femeile da – o femeie poate că își are absolutul ei fizic la 20 de ani sau la 36 de ani, cum zicea Balzac; un bărbat nu-i o prezență fizică. Este una spirituală sau, atunci, nu este. Or prezența spirituală și viața adevărată a lui Eminescu ne apar în aceste *Caiete*. Am depus aci 15, respectiv 17 – așa cum s-au legat – din cele 44 de *Caiete*, urmând ca în decursul acestui an, restul să fie facsimilate. Acesta este angajamentul Bibliotecii ASTRA și de aceea, spre a întări acest legământ, am venit cu bucurie aci. (*aplauze*)

Dar ce este atunci un om, dacă nu o prezență fizică? Și, de ce nu, milioane de oameni vor trece pe lângă *Caietele* acestea, așa cum ar fi trecut pe lângă capul îmbălsămat al lui Eminescu. Un om... (*un murmur neclar în sală*) Mă rog?... Un om mi-a spus un cântec bihorean – ce este un om. Un prieten din Bihor mi-a trimis versurile „Pierdutu-mi-am glasurile, / Iarna cu năcazurile, / Vara cu nocsamurile” – *nocsamuri* sunt zile de clacă, în limba bihorenilor de altădată. „Pierdutu-mi-am glasurile”... Omul reprezintă câteva glasuri, câteva rostiri, câteva înțelesuri, câteva isprăvi, asta e un om; și nu o prezență fizică. Pentru că... Este Eminescu cel pe care îl avem în toate reproducerile? Este Eminescu adolescentul acela frumos? Este Eminescu cel care purta foarte frumos frac – poate mulți tineri nu știu ce este frac, astăzi – și care valsa frumos? Este Eminescu ființa aceea cu chipul buhăit, în anii care pregăteau sfârșitul lui sufletesc? Masca lui mortuară? Ce este Eminescu? Sunt

vocile lui. Și vocile lui sunt aici, în *Caietele* acestea, pe care foarte puțini le cunosc; iar astăzi, chiar un mare poet din urbea dumneavoastră mi-a declarat că nu le-a văzut niciodată.

Îngăduiți-mi să vă istorisesc, în câteva cuvinte, ce s-a întâmplat cu aceste *Caiete*. Pentru ce acest miracol, care, veți vedea că, după opinia mea, este unic în cultura europeană. Îngăduiți-mi să vă fac istoricul scurt al acestor întâmplări sau neîntâmplări, care ne duc astăzi, la 130 de ani aniversare, să punem probleme ce trebuiau (*sic!*) puse acum 90 de ani. Și după aceea, îngăduiți-mi, dacă îmi rămâne timp, să vă citesc câteva locuri din notele mele luate din aceste *Caiete*, câteva locuri pe care nu le veți întâlni anul acesta, în cele 15 manuscrise fotocopyate, ci la anul – nu-i așa? –, în restul manuscriselor care vă vor sta, ca și acestea, la dispoziție. Iertați-mă că vă spun, poate, lucruri știute. În 1883, când se declară criza de nebunie, Eminescu era la Slavici. Slavici s-a grăbit să ducă lucrurile lui Eminescu, respectiv două lăzi, două lăzi, la Maiorescu. Una dintre lăzi conținea manuscrise românești. Pentru aceste manuscrise românești – pe care, mai târziu, Maiorescu le-a donat Academiei –, în anii noștri chiar, cineva și-a permis să spună că Maiorescu a făcut o incorectitudine, că le-a dat ca provenind de la Ion Maiorescu, tatăl său, și nu de la Eminescu. Dar e vorba de cealaltă ladă. De lada cu cele 44 de *Caiete* eminesciene. Dumneavoastră știți că pentru Maiorescu – pentru omul acesta care aspira la desăvârșire și, ca noi toți, n-a fost desăvârșit –, pentru Maiorescu, poezia lui Eminescu se reducea la volumul tipărit de el. Cu 90 de poezii sau câteva în jurul acestei cifre, Eminescu intra dintr-o dată în absolutul românesc. Restul? Restul i se părea lui Maiorescu maculatură; sau, în orice caz, încercare nereușită, strădanie de cercetător și, în definitiv, lucru bun de lăsat undeva în lada pe care o primise de la Slavici. Poate că nici nu s-a uitat de-a binelea în lada aceea.

Dar, după aproape 20 de ani, în '901, respectiv '902, a început o campanie de presă în legătură cu aceste manuscrise. S-a spus „Maiorescu deține abuziv manuscrise de-ale lui Eminescu, vrem să le vedem!”; și atunci, Maiorescu le-a depus la Academie – cu acel prilej a depus și manuscrisele buclucașe, cele în legătură cu trecutul românesc – și le-a lăsat, firește, la dispoziția cercetătorilor. De acolo provine totul. De acolo provine toată proza lui Eminescu. De acolo provine toată poezia postumă. Și oamenii s-au grăbit să scoată din comoara aceea și lucruri bune, și lucruri mai puțin reușite. În așa fel încât unii au început să spună „Îl compromitem pe Eminescu!” Ba marele critic Ibrăileanu a spus, la un moment dat: „Blestemată idee a avut domnul Maiorescu că a dat mauscisele acestea Academiei. Mai bine le-ar fi ținut sub șapte lacăte.”¹ Blestemată nu a fost ideea lui Maiorescu; și cred că Ibrăileanu s-a căit de gândul său. În orice caz, s-au publicat și foarte multe lucruri care nu trebuiau (*sic!*) facsimilate... nu trebuiau publicate, dar care trebuiau facsimilate, cum spun; numai că, pe vremea aceea, mijloace de a reproduce un manuscris ca manuscris nu existau încă.

Din manuscrisele acelea, în 1904, a început Ion Scurtu să scoată esențialul. Ați avut, poate, cu toții ediția lui; o aveți expusă aci. Ion Scurtu era un remarcabil cercetător. În primu' rând, ceea ce e esențial pentru Eminescu, un germanist – și, personal, declar că nimeni nu are dreptu' să se considere un eminescolog dacă nu cunoaște limba germană – și s-a dovedit un excelent editor al lui Eminescu. Din păcate, în timpul Primului Război Mondial, cu

¹ „Nefastă inspirație a avut d. Maiorescu când a dăruit Academiei mauscisele lui Eminescu. Mai bine le-ar fi păstrat la d-sa sub șapte lacăte... Căci hârtiuțele rămase pe urma unui poet, caietele maculatură, brulioanele – aceste mărturii penibile ale chinurilor creatoare – sunt pline de cugetări adesea banale, de însemnări uneori triviale, de forme vulgare și imperfecte: ele pot servi numai cercetătorului literar, care ar dori să reconstituie fizionomia sufletească și artistică a poetului. Doar atât...” (în *Viața românească*, 1912) *apud* Noica, C. – *Eminescu sau Gînduri despre omul deplin al culturii românești*. București: Editura Eminescu, 1975, pp. 66-67.

toate manuscrisele lui la Budapesta, a murit, manuscrisele au dispărut și editorul adevărat al lui Eminescu avea să întârzie încă. Cel care, poate, primul și-a dat seama, cu optică schimbată asupra creației lui Eminescu – adică înțelegând că nu perfecțiunea, cum vroia Maiorescu, importă, ci deplinătatea unei conștiințe de cultură – a fost Nicolae Iorga, care va fi trecut repede prin aceste manuscrise, dar cu acea repeziciune care îl făcea să copieze necrezut de exact manuscrise din toate părțile lumii, așa încât nici inamicii lui nu l-au putut prinde cu prea multe greșeli. Și Iorga a spus „Orice rând din Eminescu trebuie făcut cunoscut”. N-a spus „trebuie tipărit” – fiindcă veți vedea că sunt lucruri care nu se pot tipări, pentru că nu rezistă plumbului și nu primesc lespeda și epitaful tiparului; și sunt creștătura vie a gândului, sunt expresia vieții, care numai în manuscris capătă înțeles pentru cititori.

A venit, apoi, Călinescu – am trecut peste cercetători secundari sau cercetători ca Murărașu, care și-au limitat interesul la câteva caiete, privind numai poezia lui Eminescu – a apărut Călinescu; și Călinescu și-a făcut întreg Eminescu al lui, acea operă care l-a calificat și care, poate, va rămâne mai mult decât *Istoria literaturii...*². Știți cu toții ce încercări se fac acum de a se retipări *Istoria...* și cum se socotește că opera este un monument al culturii noastre³; e un monument al subiectivității geniale a lui Călinescu, dar al culturii nu este; în schimb, Eminescu al lui este un monument al culturii noastre. Și întreg este făcut după aceste *Caiete*. Călinescu – o natură deosebită, cum îl cunoașteți, deosebită și în bine, și în rău – s-a apropiat de Eminescu așa cum s-a apropiat Schiller de Goethe. Schiller mărturisea: „Am venit la Goethe cu sentimentele lui Brutus” – lui Brutus alături de Caesar. Evident, Schiller și-a schimbat

² Referire la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941).

³ Referire, probabil, la epitaful literar scris de Geo Bogza, care numește *Istoria...* lui Călinescu „o operă fundamentală pentru cultura poporului român”.

sentimentele. Dacă citești *Viața lui Eminescu*, scrisă de Călinescu, ai sentimentu' că multă vreme nu și-a schimbat sentimentele; și că a vrut să-l demitizeze pe Eminescu. Pe undeva a vrut să arate... sigur, este marele nostru poet, dar nu știa cutare, nu știa cutare, în definitiv era deficitar în foarte multe privințe, pentru ca la urmă... Deschideți ultima pagină din *Viața lui Eminescu*, să vedeți că recunoaște că este geniul pe care nu-l vom mai putea regăsi, cel puțin în... în contextul acela al culturii noastre, vreodată. Și Călinescu a declarat: „Nu e nimic de făcut cu *Caietele* astea, decât să fie redată întocmai.” Nici el n-a spus „tipărite”.

A venit Perpessicius. Perpessicius a făcut o treabă minunată. Se continuă acum, sub firma lui; Perpessicius, sigur, o făcea mai bine.⁴ Ceea ce a făcut el cu volumele lui este splendid, dar lucrurile se reduc la poezie și imaginea pe care ți-o dă Perpessicius este că în *Caietele* lui Eminescu nu se găsește decât un extraordinar poet, cu tot subsolul lui; fiindcă, evident, este... în orice mare creație poetică este și mult rebut poetic. Perpessicius, de altfel, nu putea acoperi cum trebuie pe Eminescu, pentru că, după câte știm, nu era pus la punct cu cultura germană. Dar a făcut lucrurile pe care le-a dat la iveală în așa fel încât opera lui este una din binefacerile culturii noastre. Și el a vorbit despre comoara acestor manuscrise, și el a rămas nedumerit în fața a ceea ce depășea propria lui competență, cum toți suntem depășiți în mai realizata sau mai puțin realizata noastră competență de universalitatea preocupărilor lui Eminescu din aceste *Caiete*.

Au trecut anii și nimeni nu și-a pus clar problema facsimilării acestor *Caiete*, pentru că s-a spus „Tipărim tot”; ce nu tipărim e secundar, sunt câteva lucruri, câteva pagini pornografice, mă rog, câteva, respectiv 42 de rufe... de

⁴ Referire la ediția critică întemeiată de Perpessicius, continuată și după moartea sa, în 16 volume: Eminescu, M. – *Opere*. București: Editura Academiei R.S.R., 1966-1989.

liste de rufe de dat la spălat sau cine știe ce mici însemnări care nu contează. „Tipărim tot.” Ei bine, se întâmplă cu Eminescu așa cum se întâmplă cu vorba cunoscută – nu-i așa? –, în legătură cu ce trebuie numit cultură – *cultură e ce ți-a rămas după ce-ai uitat tot*. Vă declar, în cunoștință de cauză, că Eminescu este ceea ce ne rămâne după ce l-am tipărit tot; și când veți... când îl veți vedea facsimilat și când veți compara versiunile câte unei poezii încifrate acolo, sub scrisul lui, sub creștătura lui, cum spuneam, și veți compara cu lespede pe care a pus-o pagina din Perpersicius asupra acestei poezii, veți vedea că vibrația dumneavoastră va fi alta. De altfel, sper să vă fac să vibrați cu ceea ce vă voi citi din Eminescu.

S-a întâmplat că unii dintre noi am (*sic!*) căzut peste un manuscris sau altul. Cineva a vroit să studieze probleme economice și s-a ridicat la manuscrisul economic – al cărui număr vi-l voi indica, fiindcă este printre cele predate aci –, alții s-au interesat de manuscrisul cu probleme istorice, știu eu... profesoru' Onicescu s-a uitat în manuscrisul cu încercările sau traduceri din texte germane de fizică, încercările de matematici ale lui Eminescu. Fiecare a urmărit o problemă. Vă spun cu... așa... mândrie că am luat în mână manuscrisul 2258, cu *Critica rațiunii pure*, tradusă, de Kant. Era în 1967. Am luat în mână acest manuscris ca să editez, cum am și făcut, traducerea lui Eminescu; și, văzând ce conține – în afara acestei traduceri – manuscrisul, mi-am spus: „E interesant de văzut restul.” Și-am mai cerut un manuscris, am mai cerut pe-al treilea, au început să mi se refuze, pentru că custozii de acolo, pe bună dreptate, nu lasă mulți cercetători să manevreze aceste manuscrise – ele riscă foarte mult de la simpla expunere la lumină, cu atât mai mult de la folosința lor –, m-am bătut și am obținut să văd toate cele 44 de manuscrise eminesciene, care conțin: toată opera antumă, toată opera postumă plus o mulțime de lucruri pe care veți avea dumneavoastră înșivă fericirea de a le

vedea. Și, uluit de miracolul acesta, încredințat că întâlnesc o comoară, ca un copil, m-am întors în sat și am spus „Uitați, aici e-o comoară, o comoară, acolo, undeva, pe-o stâncă!” M-au ascultat oamenii, da’ parcă nu mi-au dat destulă crezare; și atunci am început să mă întreb de ce. De ce oameni care au avut în mână aceste caiete n-au avut șocu’ meu, n-au trăit emoția mea? Și am constatat cu uluire că oamenii nu au văzut, pur și simplu, *Caietele* în întregime – fiindcă întregu’ este mai adevărat decât partea și miracolu’ este al întregului; partea își are slăbiciunile ei. Dar oamenii nu au avut această curiozitate să vadă întregu’; cum văzuse Iorga, cum văzuse Perpessicius, cum văzuse Călinescu. Ba chiar am avut surpriza așa... întrebând pe Negoîtescu, care a scris o excelentă carte despre Eminescu: „N-ai putea să mă ajuți” – l-am întrebat – „să descifrez o pagină din Eminescu?” „Păi” – îmi spune – „eu n-am văzut niciodată”. Sau Edgar Papu, excelentul eminescolog, n-a văzut un singur manuscris, din cele 44. Mi-a mărturisit-o sau a mărturisit-o în public. Eram împreună, la Iași, și l-am întrebat deschis, în fața publicului: „Ți-a căzut în mână vreun manuscris?” – „Niciunul.” Și-atunci am început să înțeleg, am început să înțeleg că oamenii n-au văzut, pur și simplu. Și am luat hotărârea așa, cum va fi făcut copilul acela care a găsit comoara – nu? – lângă sat, să iau de mână pe oameni, să-i duc acolo s-o vadă. Și-atunci am pornit cu încredere să sugerez unora și altora editarea facsimilată a *Caietelor* lui Eminescu. Nu vă povestesc ce s-a întâmplat între ’68 și ’78, timp de zece ani, cu încercările mele. Am spus lucru’ acesta la Iași, acum doi ani, conferința mea a fost înregistrată și există aci, la Biblioteca ASTRA; dacă vă interesează să vedeți prin ce inexplicabile complicații a trecut această încercare a unui om nevinovat și fără nicio veleitate, să obțină facsimilarea, puteți cere, dacă este de acord Biblioteca – nu-i așa? – să ascultați acest lucru.

Vă voi vorbi despre epilog. După acești zece ani, care au început cu solicitarea către Zaharia Stancu să facă această facsimilare – și îndrăznesc să vă spun mai mult: cu asigurarea lui Zaharia Stancu, după o lună sau două, că, fiind primit în audiență de președintele țării, a spus: „Vrem să facsimilăm *Caietele* Eminescu” și președintele țării a spus „Dați-le drumul, dacă n-au nimic supărător” –, cu această primă etapă, trecând prin diverse faze de încercare, neîntâlnind nicăieri un refuz, peste tot înțelegere deplină, entuziasm chiar, dar lovindu-mă, cum spunea la... cum spuneam la Iași, de... de *mister nobody*, cum zice englezu’ – *Cine a spart geamu’?* – *Nobody. Cine a trântit ușa?* – *Nobody*. E un nimeni, e un nimeni, e o inerție, e ceva care ține lucrurile în loc. Ei bine, trec peste acești zece ani și etapele diverse ale întâlnirii cu *mister nobody* – și doresc Bibliotecii să nu apară și aici acest *mister nobody* (*aplauze*) –, ajung la festivalul de acum doi ani, de la Iași, Festivalu’ Eminescu [– nu? –],⁵ se face în fiecare an. Am fost invitat și am declarat că nu mă duc, pentru că nu se face facsimilarea *Caietelor* Eminescu. Am fost invitat, înainte de Festival, să țiiu, împreună cu Edgar Papu, o conferință și eu să vorbesc despre facsimilare. Am vorbit în așa fel încât ieșenii au părut convinși că ei vor face în câteva luni ceea ce nu reușisem eu să fac în zece ani. Ca să-i ajut, m-am întors la București cu o hârtie de la Muzeu’ Pogor, m-am dus la Biblioteca Academiei, am cerut cele 15 manuscrise fotocopyate – din 44, nu sunt fotocopyate decât 15, restu’ fiind microfiliate; ceea ce cer io Editurii ASTRA este să transforme microfilmele în... în film de formatu’ Caietelor –, am cerut cele 15 *Caiete* fotocopyate, m-am dus pe la diverși prieteni, un inginer, un contabil, un... ce-o fi fost și, într-o săptămână, cu 50 de bani pagina, am facsimilat ceea ce aveți aici. E foarte simplu; evident, nu e ideal. E

⁵ Am pus între paranteze drepte pronunțiile incerte, iar pentru pronunțiile indescifrabile, am folosit [...].

foarte simplu însă de obținut o primă imagine a manuscriselor lui Eminescu; fiindcă aceste manuscrise nu se mai dau, cum vă spuneam, decât în condiții excepționale. Și aici aș face o paranteză: o condiție excepțională s-a creat. A venit acum un an, de la Freiburg, din Germania, Paul Miron, profesor plin la Facultatea de... la Catedra de romanistică de la Freiburg. El este un exilat, care între timp a înțeles că România este aici și nu acolo, la ei, care vine în țară, a înfrățit Freiburg' cu Iașu', face tot felul de servicii și care, deci, a putut îndrăzni să facă o ofertă. A spus „Cu ultimele mijloace tehnice viu să facsimilăm *Caietele* lui Eminescu. Vă cer un singur lucru, pentru biblioteca noastră de la Freiburg” – o bibliotecă românească foarte bună – „să ne dați voie să luăm un exemplar.” Doamnelor și domnilor, a fost refuzat. Și nu mă supăr că a fost refuzat. Au avut, poate, dreptate; fiindcă în *Caietele* acelea se găsesc unele pasaje supărătoare, antirusești sau cine știe ce? La un moment dat, este scris Karl Marx cu majuscule și dedesubt, Karl Moor, eroul lui Schiller, cu majuscule. Cineva poate face răutăți, nu? Sunt destui oameni care atâta așteaptă acolo, să denigreze [– nu-i așa? –] regimul. Deci, foarte bine, au reținut. Dar erau două soluții: sau pui pe specialiști să răsfoiască cele 8-9.000 de pagini și să scoată paginile care puteau fi supărătoare, lasând pe Paul Miron să facsimileze restu' sau cum am făcut cu metrou': nu primim ofertă franceză, deși francezii au de 60 de ani metrou, nu primim ofertă japoneză, pentru că nu știu ce, facem noi metrou; și l-am făcut și e foarte bun. Deci, nu primim oferta lui Paul Miron, da' să facsimilăm noi; să facsimilăm noi caietele. Însă să refuzi o ofertă așa de generoasă, ca să nu faci nicio ispravă, mi se pare [vinovat]. Și nu știu cine este acel domn *nobody*, care s-a opus facsimilării în condiții excelente a *Caietelor*; sper să vie Paul Miron în țară, am să-l întreb și, dacă o să am prileju' vreodată, am să vă comunic cine întârzie facsimilarea în condiții excelente a *Caietelor* și ne lasă pe noi să le facem în condiții aproximative,

adică nu după... nu după manuscrise și nu salvând ceea ce se pierde în manuscrisele acestea, ce e scris cu creionu', ce e scris cu cerneală violetă; fiindcă toți ne temem că, dacă mai trec anii, o să pierdem din substanța aceasta a... a creației eminesciene. Deci, voi afla, poate, cine este acel *mister nobody*; vă voi spune dacă vă va interesa. Esențialul este că nu s-a reușit în condițiile acestea și atunci spun „Poate că mai binele este dușmanul binelui”; să facem lucrurile cum putem. Deci, să facem xeroxuri după fotocopii; și o să vedeți că 95% din scrisul lui Eminescu este lizibil și așa.

Ceea ce este grav în întârzierea de a facsimila aceste *Caiete*, este faptul că o zecime din ele sunt (*sic!*) necunoscute și au fost necunoscute chiar lui... i-au rămas necunoscute chiar lui Călinescu; fiindcă sunt în limba germană, sunt scrise cu o germană gotică, în care ne descurcăm și nu ne descurcăm, unii dintre noi; și suntem descoperiți, cum spuneam, în măsura în care nu-l cunoaștem în întregime pe Eminescu. Dar să revin la Muzeul Pogor. Am făcut într-o săptămână, cum am putut, xerografierea acestor 15 manuscrise, le-am trimis la Muzeul Pogor; recunosc că Muzeul Pogor le-a legat. Atâta tot a făcut. La condiția mea ca în patru luni să înceapă măcar facsimilarea restului – sau, dacă pot, să facă totul –, după patru luni, când m-am dus, m-am trezit cu răspunsul „Muzeul Pogor intră-n... intră-n reparație. Noi ne gândim... om rămâne, n-om rămâne-n slujbă... Îl lăsăm pe Eminescu deoparte.” Evident că, pentru Iași, lucrul mi-a părut dezonorant. M-am gândit că la Botoșani e un muzeu Eminescu. Și atunci, mă adresez la Botoșani, telefonic, de la Iași, și mi se spune: „Muzeu' Eminescu nu mai există; de la cutremur... nu mai exista acum doi ani.” Atunci am spus „Mă duc la Ipotești.” Dau la Ipotești, în orice condiții, manuscrisele lui Eminescu. Telefoniez Sfatului popular, la Ipotești; întreabă „A! Vreți să vedeți câteva morminte?” Zic „Nu, nu, casa Eminescu!” – „Casa Eminescu nu e refăcută.” Și atunci mi-am amintit de versu' pe care

am să vi-l citesc din Eminescu, cu Moldova de Sus; ce-i cu Moldova asta de Sus... „toată slava ți s-a dus”, așa zice Eminescu; și, întristat, am venit cu manuscrisele aici, la Sibiu, la un prieten la care stau, le-am depus acolo, l-am întrebat ce să fac cu ele. Între timp, am fost invitat la Muzeul Literaturii să țin o conferință și mi-am spus „E ultima șansă. Să încerc cu ei. Muzeu’ de Literatură are obligația asta.” Și atunci m-am dus și le-am spus așa: „Dacă mâine, îngerul negru trece peste Biblioteca Academiei din București, îngerul negru cu cohorta lui de flăcări sau cohorta lui de [...]? Ce se-ntâmplă? Se vor găsi la mine 15 manuscrise din Eminescu sau fotocopii, la Murărașu 3-4 și la dumneavoastră niciuna. Acceptați situația asta? Evident că oamenii, luați așa, cu oarecare... știu eu... impertinență, au reacționat, au spus „Da’ cum? Noi avem, uitați, o scrisoare pe care Academia e departe de-a o avea”... sau nu știu ce piesă eminesciană. Muzeul Literaturii – poate l-ați vizitat – expune foarte multe lucruri; de pildă bastonul lui I. Al. Bassarabescu sau umbrela lui Hortensia Papadat-Bengescu (*murmur în sală*) și, mă rog... și am spus „Asta e filatelie! Faceți filatelie!” Cum mi-am permis să îi spun și domnului Cotu, când mi-a arătat câteva rarități. Am spus „Nu facem filatelie. Și dacă sunteți un muzeu cu funcție vie și nu un simplu muzeu de resturi – nu? –, umbrele și bastoane, atunci gândiți-vă la Eminescu.” Mi s-a spus „Dați-ne nouă cele 15 manuscrise și continuăm noi.” M-am întors la Sibiu și prietenul în casa căruia lăsasem manuscrisele mi-a spus: „Nu ți le restituie.” Prietenul se numește Aurel Cioran, este fratele marelui scriitor tradus în 10-15 limbi, pe care noi nu-l publicăm încă (*aplauze*), iar dacă veți voi vreodată să scrieți că donația e de la mine, veți face un fals. Donația este de la Aurel Cioran. Lui îi datorați faptul că pun la dispoziția publicului sibian, pentru prima dată, scrisul lui Eminescu. Cel mult, dacă veți voi să spuneți... „Donație Constantin Noica și Aurel Cioran”. Așadar, am întâmpinat refuzul unui prieten. I-am spus „Da’ sunt

manuscrisele mele.” El mi-a spus „Nu mai sunt ale tale și n-ai să le duci la București, fiindcă bucureștenii sunt nevrednici, se află-n treabă și nu fac treabă. Ai să le lași aici, le duc la ASTRA și la ASTRA ai să obții condițiile care (*sic!*) le vrei.” Și am venit cu Aurel Cioran aici, la ASTRA, și am întâmpinat înțelegerea pe care am întâmpinat-o. Să mă iertați, fiind pățit, și de rândul acesta... nu am îndoieli, dar insist să pun condiții. De la început am spus tovarășului director și subdirector că donația este limitată în timp, până la 31 decembrie 1980. Deci, grăbiți-vă anul acesta să vedeți manuscrisele Eminescu, fiindcă s-ar putea să fiu în situația, împreună cu prietenul meu, de a retrage donația, dacă nu veți facsimila în continuare. Așa... (*murmur în sală*) Însă condițiile nu se limitează la atât. Am mai pus o condiție: ca manuscrisele să fie arătate. Nu puse sub vitrină. Cel mult cu un lăncișor, să ne asigurăm un pic că, știu io... și la Luvru se întâmplă, și în diverse muzee mari ale lumii se întâmplă tot felu’ de lucruri; un lăncișor; manuscris de manuscris la dispoziția fiecăruia. Să nu vă speriați că se degradează; vom xerografia altele, vom xerografia din nou, dar întâlniți-vă cu Eminescu! Și nu așa, cu Eminescu de la cafenea sau Eminescu din redacția *Timpului*. Manuscrise... manuscrisele nu sunt de văzut, sunt de pipăit, sunt de absorbit prin toți porii! Pierdeți două-trei ceasuri măcar, să vedeți ce miracol este acolo și cum omulețul acesta a vrut să știe tot și cum a trăit sub rușinea de a nu ști tot! Fiindcă asta este marea rușine pe care o resimțim cu toții. Veți spune... lumea, știu eu... explozie informațională, lumea a obținut atâtea cunoștințe din milioane de cărți. Cum? Eh, ca Degetuț. Ca Degetuț: cum să secere el lanu’? Nu? Te-apuci și-l seceri și te ajută o pasăre, te ajută cine știe ce zână și acoperi, acoperi cultura. O acoperi... cum? Cultura ne e ceva exterior, e un mediu exterior: ca aerul, ca... știu io, civilizația, dar trecerea mediului exterior în mediu’ interior, așa cum s-a spus că sângele nostru sunt mările calde ale vieții, preluate în ființa noastră, trecerea mediului

exterior în mediul interior – aceasta înseamnă viață și spirit. Și această trecere este cu putință fără să deții tot, fără să fii un *uomo universale*, în sensul lui Pico della Mirandola, care știa... știa ce știa: greacă, caldeeană, ebraică, latină și cu asta credea că știe tot. Nu. În sensul deschiderii către tot, în sensul unui Leonardo da Vinci, poate. Și în sensul lui Eminescu. Așadar, am ajuns în situația de a fi mai legat de Sibiu, cu ideea mea, decât de orice alt oraș și orice altă așezare din țara lui Eminescu. (*aplauze*) „Săracă Țară de Sus, toată faima ți s-a dus!” am spus Moldovei și am venit aici, în Ardealul de unde au venit toate descălecările. Mi-am îngăduit să spun – io nu-s ardelean –, mi-am îngăduit să spun că am greșit după războiul dintâi, spunând că Ardealul s-a alipit la Vechiul Regat. Vechiul Regat s-a alipit la Ardeal. (*aplauze îndelungi*) Și știți unde am văzut asta cel mai bine? Am văzut-o întâi în ce este valabil pe tot arcu’ Carpaților, în Muntenia și, poate, în Moldova: am văzut oieri ardeleni peste tot, de la Câmpulung Muscel până la Buzău, și-am văzut mai ales în cuvinte. În cuvinte. Și, de altfel, mi-a spus profesoru’ Pușcariu – am avut fericirea să lucrez la un institut al lui, câțiva ani –, mi-a spus că într-adevăr cuvintele au călătorit de la dumneavoastră către noi; și-am văzut-o. Am văzut-o când vin, când vin de plidă învățații unguri, să spună c-avem multe cuvinte ungurești. Da, cuvintele gândirii: *gond – gând; seamă*, știu io... *chibzui, a chibzui* sunt ungurești. Da’ nu asta interesează. Întâi că multe cuvinte de origine maghiară s-au înfrumusețat la noi; cum ar fi *hotar*, știu io... *a pune hotare, a hotări*, da’ nu știu, nu... nu cunosc maghiara, nu mă interesează și nu disputa e în joc. Mă interesează circulația cuvintelor. Cum a ajuns *gând* până undeva aproape de Don și cum a ajuns în Dobrogea? Cum a ajuns, dacă nu pornind d-aici? Și descălecările acestea ale cuvintelor m-au făcut să înțeleg că patria mună este aici; și de aceea sunt fericit să vă pot da *Caietele* și sunt, în același timp, dator să vă arăt în ce măsură *Caietele* pe care nu le veți vedea

anul acesta conțin un miracol. Vă cer încă o dată: dacă folosiți aceste *Caiete* așa cum ați trece pe lângă capul îmbălsămat al lui Eminescu... dacă le folosiți, folosiți-le cu adevărat, lăsați-vă îmbiba[ți] de ele. Dar trebuie să acceptați un lucru, că a întâlni în versiunea aceasta pe Eminescu înseamnă a vă întâlni cu conștiința dumneavoastră mai bună. Io vă mărturisesc că nu m-am lăsat rușinat de profesorii mei de filozofie, ba chiar i-am criticat: le-am spus „Iată, istorici ai filozofiei și nu știu greacă.” Maiorescu i-a spus lui Eminescu – avea 25 de ani Eminescu – „Vino la Iași, în locul insuficientului Leonardescu.” La care Eminescu răspunde: „Nu viu, pentru că nu știu destulă sanscrită, greacă și latină.” Nu m-am rușinat de cine știe ce învățați – și am avut destui în perioada dintre cele două războaie –, dar în fața *Caietelor* acestora m-am rușinat. Am simțit că este aci nu poetul cel mare, pe care îl știm cu toții, ci este pedagogul în fața căruia rămâi oricând descoperit. Chiar în specialitatea mea, în filozofie, am simțit că omul acesta știe unele lucruri pe care noi nu le-am regăsit. Am semnalat aceasta în traducerea lui Eminescu din *Critica rațiunii pure* și-am fost uluit să văd că noi nu mai știm să facem deosebiri pe care Eminescu știa să le facă. Și vorbim astăzi cu un exemplu pe care îl dădeam chiar ieri domnului Cotu: noi nu mai știm să vedem în cuvântul *judecată* dublu' sens – *judecată* e și facultatea de a judeca, dar e și produsul facultății. Eminescu zice *judecată* pentru facultate și *județ* pentru produs. Și spune consecvent! Am urmărit; de câte ori este *județ*, este vorba de judecata obiectivată; *judecata* e facultatea de a judeca. Noi ne-am prostit, noi nu mai știm ceea ce simțea el la 25 de ani. Și m-am rușinat chiar în specialitatea mea. Cu atât mai mult m-am rușinat că pretind să fac filozofie cu istoria filozofiei și nu cu restul științelor, cum încerca el, la nivelul lui, dar încerca! Fiindcă în *Caietele* lui n-o să găsiți pe Eminescu al marilor tristeți și n-o să găsiți pesimismul eminescian; o să

găsiți bucuria culturii și-o să vedeți ce jubilarie este aici, în căutarea aceasta a omului peste tot, acolo unde spiritul și-a pus pecetea.

Și acum, îngăduiți-mi să vă citesc câteva locuri, spre a vă da, într-un sfert de oră, imaginea bogăției pe care o veți avea în față. Aici este un laborator, dacă vreți; ăsta este subsolul geniului, dacă vreți; sau este haosul germinativ. E un haos, e o dezordine bună aici, e o zăpăceală în manuscrisele astea, care... care te trezește la viață. Și, în fond, ce este cultura decât o extraordinară zăpăceală a omului, nu? Eram și noi ca animalele, ființe sigure pe noi și pe instinctele noastre și a venit să ne zăpăcească spiritul cu problemele lui, cu întrebările lui și, acum, cu isprăvile lui. Eh, acest haos, acest haos bun, această noapte bună a spiritului – fiindcă în noapte s-a născut spiritul și nu în zi; cerul înstelat, acela a educat omenirea; și rabaterea omului asupra lui, cu aceasta a început gândul, nu cu împetrișarea din... –, ei bine, această noapte o veți găsi aici, în toată rodnicia ei. Să nu vă așteptați la lucruri geniale. Dar să aveți permanent în minte faptul acesta, că întregul este altceva decât suma părților și să faceți acest efort de a acoperi, în timp, cele 44 de *Caiete*, adică 8.000 de file, străbătându-le cum vreți, întârziind cum vreți – nici io n-am putut să le am în mână mai mult decât două săptămâni –, spre a vă ntâlni nu cu miracolul eminescian, ci cu conștiința dumneavoastră mai bună, dacă vreți să fiți oameni de cultură; sau cu adevăratul miracol care era îndărătul lui Eminescu, miracolul acesta al spiritului în ultima lui trezie, în ultima lui stare de veghe, odată ieșit din noaptea aceea bună, germinativă de care vă vorbeam.

Iată, de pildă, în manuscrisul – așa cum apar în ordinea numărării Academiei – 2254. El este nefotocopiat; deci, nu l-am putut xerografia spre a-l da bibliotecii dumneavoastră. Manuscris de 457 de file. Apare *Histrion, dramă*

într-un act;⁶ un vers întâmplător „Căzut e corpul nostru când sufletu-i căzut”;⁷ apare ceva curios, un gând: „neînțeleș ca ruina al cărui trecut nu se știe” – așa șcria el – și apare, în sfârșit, așa... șris de-a curmezișu’, un vers; un vers pentru care jumătate din poezia ultimelor decenii mi se pare că poate fi lăsată deoparte; este versul despre care am șris: „Ca o șpaimă împietrită, ca un vis încremenit.” Veți vedea când se va facșimila acest vers, cum apare el. Intâi, cuvântu’ *împietrită* abia se poate citi. Am stat două zile. Am citit *împletită*, am citit *încifrată*, nimic nu mergea; până când o doamnă de la Academie a reușit să citească *împietrită*: „Ca o șpaimă împietrită, ca un vis încremenit”. Versul nu există, după câte am văzut io, nici în *Moloz*-ul, adică în categoria aceea de versuri răzlețe a lui Perpessicius. Dar chiar dacă există, aici este fascinant. Aici te emoționează. Acolo... spui „un vers reușit; a putut intra sau nu într-o poezie sau alta.” Notam de la prima – și era prima întâlnire, după mauscrisu’ 2258, cu Kant – „Câte fragmente nepublicate, nepublicabile, nedescifrate, poate nedescifrabile...”; spun „De aceea trebuie facșimilat totul.” Gândiți-vă! Cele 800 de pagini de note germane; dacă vor fi puse sub ochii germaniștilor de la Cluj, de la Iași, de la Timișoara, de la București și, *last but not least*, cum zice englezu’, de la Sibiu, poate că își vor găsi transliteratorii. Nu cerem să ni se traducă; să se translitereze numai, că sunt destui cunoscători ai limbii germane care să înțeleagă – și ai lui Eminescu –, să-nțeleagă de ce e vorba. Numai de transliterare e vorba; și chiar dac-o să facă 5 sau 10 transliterarea aceleiași pagini germane, încă va fi bine, pentru că noi am constatat că fiecare avem greșeli de lectură în șrisul totuși foarte frumos al lui Eminescu. Deci, trebuie facșimilat totu’, dacă n-ar fi decât pentru cunoașterea aceasta a paginilor

⁶ *Histrion: Dramă într-un act* de Guilom Iarovitz.

⁷ Pentru acuratețea citatelor din mauscrisele eminesciene, am folosit Noica, C. – *op. cit.*

germane; 800 de pagini din cele 8 sau 9.000 de pagini ale manuscriselor eminesciene.

Trec peste ce conține acest volum, care e mare din cauza traducerii *Arta reprezentațiunii*⁸ *dramatice*, la Rötcher⁹, a fost publicată recent de Aurelia Rusu, o să apară în volumu' VII sau VIII *Perpessicius* – ceea ce se numește *volum Perpessicius* –, da' ce-i frumos este cum e copiat, vrednicia, acuratețea până și exterioară a omului ăștuia neîngrijit, cum zicea doamna Mite Kremnitz. Neîngrijit, da. Da' care i-a făcut cinstea să-i dedice poezia *Așa de fragedă (sic!)*. Eh, acuratețea asta, mâna lui frumoasă; să vedeți ce frumos știa grecește – a rămas corijent (*sic!*) la Blaj, la greacă, a rămas corijent la greacă, da' să vedeți ce eforturi de a-și însuși greaca face – și trebuie corectată imaginea despre el, în timp ce rămânea corijent la greacă fiindcă nu învățase câteva verbe neregulate, la cei 16 ani ai lui, îi speriasse pe colegii lui de la Blaj cu cunoștințele lui. Așa... această carte a lui Rötcher, care nu merită, pe care a tradus-o așa... a făcut o traducere de serviciu, poate pentru un ban aruncat din mila lui Millo sau a cine știe cui, această traducere în manuscris, cel puțin ca imagine a vredniciei lui Eminescu, ca glas aș spune – glasurile bihoreanului meu –, ca glas vă spune ceva, pe când tipărit nu vă spune nimic, pentru că e o carte proastă cartea domnului Rötcher.

Manuscrisu' 2255 și el nu este fotocopiat. Are *Geniu pustiu*, are note în germană, are așa, la fila 10, „Moartea este stingerea conștiinței identității numerice...” Ce va fi vrând să spună? E interesant totuși. O filă începe cu „Toată minunăția consistă în împrejurarea că omul nu-și dă seama de proprietatea numerelor binome...” Pe vremea aceea, poate că sub *numere binome* se va fi-nțeles altceva decât înțelegem astăzi, dar notația e curioasă. Și-

⁸ În manuscris apare forma *reprezentațiunei*.

⁹ Rötcher, Heinrich Theodor – *Die Kunst der dramatischen Darstellung* (1864).

o-ntrebare: „Este numărul formelor în natură mărginit sau nu?” E o întrebare pe care oamenii de știință și-o pun și astăzi, fiindcă, deși Linné¹⁰, marele naturalist, a vorbit de 10.000 de specii de plante și 6.000 de animale, știm noi în posibilul naturii ce infinitate este? Și din manuscrisul acesta nu vă mai citesc decât o ciudată – pentru cei care au interes filozofic –, o ciudată interpretare a tezei și antitezei: teza ca „o despărțire în lung” și antiteza ca „o despărțire prin centru.” Sunt foarte multe gânduri încifrate în Eminescu – vreau să spun cu cifrul lui –, da-ți... îți vorbesc. Uitați, ideea aceasta că o tăietură prin centru – la care adaugă „= divizibilitate infinită” –, de aceasta... că tăind în nuclearitatea lui, un lucru... îl faci să explodeze într-o infinitate, pe când mergând pe orizontala lui, nu ai infinitatea. Ideea aceasta spune ceva. Și de la capătul acestui... de la pagina 256, de la capătul acestui manuscris, vă citesc gândul – l-am folosit cândva – „...pământul nostru e mai sărac în genii decât universul în stele fixe și mai lesne se naște în văile nemăsurate ale chaosului un nou sistem solar, decât pe pământ un geniu.” Eh, astăzi înțelegem bine vorba asta, c-am văzut ce e în pustiu cosmic și ne întrebăm ce e prin galaxiile acelea minunate și ce e cu pulsarii aceia, care sunt materie moartă – nu? –, pe când aici, pe planetuța asta, s-a întâmplat ceva; s-a întâmplat miracolul de care vorbește Eminescu, să apară din când în când câte-un geniu.

Trec repede, nu numai pentru că nici notele mele nu sunt multe; vedeți... 4 pagini din 407, câte sunt; e adevărat, era *Geniu pustiu* aici, care acoperea mult, dar am citit și io în grabă lucrurile, fiindcă abia mi se dădeau manuscrisele și am furat, am furat ce am putut; dar – îngăduiți-mi paranteza asta –, cu furtul meu de atunci, de două săptămâni, io am ajuns eminescolog. Trebuie să vă mărturisesc că io nu m-am ocupat, în afară de *Critica rațiunii pure*, decât două săptămâni cu Eminescu. Dar am mers unde trebuia. Am mers

¹⁰ Carl von Linné (1707-1778), naturalist suedez, fondator al sistematicii moderne.

unde trebuia și atunci, oameni care toată viața s-au ocupat cu Eminescu vin și îmi spun „confrate eminescolog”. Nu, nu, n-am cu eminescologia dâșilor nimic comun, da’ am ceva comun cu conștiința mea de cultură mai bună; și pe asta am găsit-o aici.

În manuscrisul 2256, nefotocopiat și el, care are numai 58 de file, un vers: „De două veacuri, mereu, mereu te clatini, / Că de azi, ajuns stejar al marilor mușatini...” Cine știe din ce piesă de teatru în versuri... Aici încep rimele, rimele acelea suprarealiste, care nu mai spun astăzi nimic tinerilor și care totuși ar trebui să fie o lecție, o lecție de umilință. Tinerii fac poezie cu duiumu’, da’ fără... fără supunere, fără școală, fără tehnică. În Antichitate exista metrică, exista prozodie. Ce știe astăzi un poet? Dă drumu’ imediat unui gând într-un vers liber, pe care-și permite să-l ritmeze așa cu o idee deținută numai de el și uită că exista și-un meșteșug. Și n-are decât să râdă de rimele lui Eminescu: „barzi-leopardzi” sau „lăzi-ogrăzi” sau „n-auzi-lauzi” și alte rime, pe care, poate, o să vi le menționez. În manuscrisul acesta 2256, apare și o mică răutate la adresa părintelui lui, Maiorescu, despre care zice „profesor universalu de metafizică, estetică, logică, morală, psihologie și istoria filosofiei, profesor de altfel și de Istorie la Școala Centrală de Fete din Iași”... Știți, a fost o poveste cu... Veronica Micle a depus contra lui, ea avea 15-16 ani și că de atunci datează, mă rog, ceea ce mai târziu avea să fie una din dramele lui Eminescu. Dar Eminescu-și bate joc și de el și zice „Doctor Michaelis Eminescu, vecinic doctorand în multe științe nefolositoare... fost bibliotecar când a și prădat biblioteca”, știți c-a avut procesul, „fost revizor la școalele de fete, fost redactor en chef al foii vitelor de pripas, și al altor jurnale necitite colaborator”. Apar și d-astea, sigur, vorbește și de Pogor și, spre sfârșitul manuscrisului apar opt versuri splendide, care-ncep – n-am copiat decât începutu’ – „Un luceafăr, un luceafăr înzestrat cu mii de raze”, pentru ca

imediat dedesubt să apară „Duminica Tomii, 4 cămăși, 3 gulere, 4 părechi de ismene.”¹¹ (*râsete*) Vă rog, spuneți-mi ce tipărim d-aici: lista de rufe dat[e] la spălat? Versurile? Io spun nu. Da-ntâlnirea asta... întâi te asigură că n-a scris pentru posteritate. Că nu și-ar fi dat rufele la spălat sub ochii posterității, nu? În al doilea rând, îți dai seama că aici pulsează ceva; pulsează ceva care nu încap sub tipar. Nu încap sub tipar... Și de la om la om, de la mizerie umană la mizerie umană, poate că înțelegi mai bine și gloria pe care o obține, din când în când, în caietele astea.

Când am ajuns la manuscrisul 2257, care nici el nu este fotocopiat, am zis „Nu se poate, așa cum sunt, învâlmășite, trebuie publicate. Trebuie publicate!” Am simțit după răsfoirea a trei caiete că haosul ăsta este binecuvântarea noastră. Opt file încep în limba germană; și sunt despre istorie. Pot fi note de curs. Da’ ne interesează și asta. Călinescu, în *Viața lui Eminescu* îi arată anii de formație. Care sunt ideile pe care le-a reținut? Și, de altfel, fiindcă vorbim de note de istorie, io cred că tot miracolul eminescian și toată binecuvântarea Eminescu țin de un vers. Dacă nu era versul „Braț molatec ca gândirea unui împărat poet”, noi n-am avea, poate, astăzi, miracolul Eminescu. Fiindcă-acolo, în *Veneră și Madonă*, unde restul poeziei este oarecare, la nivelul Bodnărescu, să zicem – Maiorescu i-a pus, la un moment dat, la același nivel: „Eminescu și Bodnărescu, mari promisiuni” – acolo apare acest vers, care l-a cutremurat pe Maiorescu și l-a făcut să-l trimită pe Iacob Negruzzi la Viena – și poate că știți scena: Iacob Negruzzi, neștiind unde să-l caute, a intrat în cafeneaua unde se duceau studenții români și a văzut la masă pe cineva, printre care, și-a dat îndată seama, este Eminescu. Eh bine, încep să cred așa – și sigur că e fantezist gândul meu și colegii mei din sectorul literar m-ar contrazice –, încep să cred că dacă nu era acest vers, n-am fi avut

¹¹ În manuscris: „4 cămăși, 2 gulere, 4 păr. de ismene”.

miracolul eminescian. Poate Maiorescu n-ar fi avut sentimentul geniului – un poet între alți poeți –, poate nu l-ar fi chemat cu insistență la *Convorbiri* și Eminescu ar mai fi publicat una, două, șapte poezii la *Familia* și-ar fi trecut la cercetări istorice, la cercetări filosofice, la cercetări economice și mai ales la cercetări lingvistice, fiindcă astea-i stăteau pe inimă la fel de mult ca poezia. Așa încât trebuie să știm ce cunoștea Eminescu, pentru că versul acesta, „Braț molatec ca gândirea unui împărat poet”, ăsta nu-l scrie tinerelu’ nostru de astăzi; fiindcă tinerelu’ nostru de astăzi nu știe istoria Romei și nu știe ce-au fost împărații poeți în Roma împlinită și-n Roma decadentă. Da’ Eminescu știa istorie. Și numai din această metaforă răsturnată – fiindcă de-obicei, într-o metaforă concretizezi abstractu’, pe când aici, *brațu’ molatec* este exprimat, este metaforizat prin *gândirea unui împărat poet* – numai din versul acesta îți dai seama că omul știa ceva, nu avea numai geniu poetic. Deci, ce-i conțin notele astea de istorie? Note de logică, la pagina 14; alte note filosofice, între paginile 17 și 21, note germane toate. Am vrea să le știm. Pentru ca, la pagina 32, să apară gândul „A primi în locul unei vorbe românești bune una latină care să-nsemne tot același lucru, nu mi se pare potrivit.” – el zice „nu mi se pare consultu”, c-așa se zicea la dumneavoastră, în Ardeal, pe atunci – „A primi un sinonim care însemnând același lucru, să spună totuși altceva, o altă nuanță a-nțelesului, aceasta înseamnă a-și înavuți, a-și înnobila limba.”¹² Și, apoi, spune lucrul acesta grav, grav de tot: „În genere, vorbele nouă iau un înțeles abstract, cele vechi păstrează un înțeles¹³ concret.” E-o sentință asupra destinului limbilor. Cu cât se cultivă limbile, cu-atât se-mbogățesc la suprafață și sărăcesc în adâncime. Toți simțim asta și, așa cum îmi permiteam să o spun

¹² În manuscris: „A primi în locul unei vorbe românești bune una latină care să-nsemneze tot aceeași, nu mi se pare consultu – a primi un sinonim care însemnând aceeași înseamnă totuși altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta înseamnă a-și înavuți, a-și înnobila limba.”

¹³ În manuscris: *înțelesul*.

– văd că a apărut în *Tribuna* gându' meu –, Hașdeu spunea „limbile s-au născut în cătune și colibe”. Noi, știutorii de carte, stricăm limba. Și tendința noastră e s-o prostim, s-o prostim cum au făcut englezii cu limba lor, care avea un fond saxon și-a devenit o limbă mecanică. Când vreau să spun cuiva cât de ușoară-i limba engleză, îi spun „Englezu' spune *eu mănânc, tu mănânc, el mănânc*, mai pune un *s*, *noi mănânc, voi mănânc, ei mănânc*”. În limba română – și așa vrea să sugerez unui tânăr problema asta – un singur verb s-a prostit așa, și-a pierdut desinențele, nu mai are bogăția asta a... verbului care se poate lipsi de pronume: verbul *trebuie*; eu trebuie, tu trebuie, el trebuie, noi trebuie, voi trebuie, ei trebuie. Arunc întrebarea vreunui specialist: De ce numai verbul *trebuie* a ajuns la simplitatea asta-n limba română? În același caiet, iată gândul lui despre neamu' nostru: „Iubesc acest popor bun, blând, omenesc,¹⁴ pe spatele căruia diplomații croiesc charte și resbele, zugrăvesc împărății despre care¹⁵ lui nici prin gând nu-i trece, un popor nenorocit, care geme sub măreția tuturor palatelor de gheață ce ni le așezăm pe umeri.” Așa... Să trec peste alte locuri pe care așa fi voit să vi le citesc; poate să vă citesc gândul acesta: „Cum [...] cuvinte încrescute în țesătura limbii noastre” – „încrescute” – și pe care nu le putem scoate d-acolo. Dar să trec, să vă citesc numai ce spune la pagina 239, despre cuvântu' *seamă*. Zice „Să luăm de pildă¹⁶ cuvântul *seamă*¹⁷” – care e maghiar – „să luăm *seamă* și să dăm la toate locuțiunile equivalentul lor german.” Să vedeți ce joacă face. Poeții noștri nu știu că asta-i o școală de poezie și ei nu se joacă așa frumos cu cuvintele; ei... merg la onirism așa sau la dictee a (*sic!*) suprarealiștilor, un dictat, o zână din spate care ne insuflă marea poezie. Zice să luăm echivalentele germane: „A

¹⁴ În manuscris: *omenos*.

¹⁵ În manuscris apare forma *cari*.

¹⁶ În manuscris: *de exemplū*.

¹⁷ În manuscris apare forma *samă*.

băga de seamă, *bemerken*, a lua seama, *aufmerksam sein*, sunt de o seamă, *gleichem Alters, gleicher Höhe*. Știe seama unui lucru"... continui: „o seamă dintre ei..., a-și face seama..., a-și da seama..., a lua și a da seamă, *übernehmen* și *übergeben*; a ține seamă de ceva..., a-l ține în seamă pe cineva...” și dă echivalentu' german al tuturor acestor forme. Spre a concluda, „Ia-se acum” – adică să se ia acum – „pentru fiecare din aceste locuțiuni câte un cuvânt nou.” Adică să ne apucăm noi din aceste locuțiuni cu *seamă*, să facem cuvinte diferite. „Ia-se câte un cuvânt nou, și nici unul din ele nu va exprima așa de bine lucrurile ca aceste șabloane vechi”, zice el; în limba aceea concretă, aceea concretă pe care noi, luminații, o stricăm, fiindcă e destinul limbilor să se usuce, definindu-și conceptele; ieșind într-o bună nedeterminare în care, firește, nu se poate rămâne. Și iată, în sfârșit, în același manuscris, ceva perfect materialist, în sensu' bun: „Nu poate să nege nimenea faptul că mișcarea averilor materiale exercită asupra omului o influență foarte mare, astfel încât am putea spune că nu este punct în viața lui” – a omului – „care să nu colideze” – să nu intre în coliziune – „întrucâtva cu această influență.”¹⁸ Adică factorul economic bate până la viața spiritului, o spune și el. Pentru ca, după câteva pagini, să se intereseze de albinărit, de nașterea albinelor, pentru ca-ntre paginile 292 și 322 să vorbească despre probleme de chimie, pentru ca la pagina 345 să traducă câteva pagini în legătură cu Machiavelli și să încheie cu câteva cuvinte grecești cu rădăcina *porn*: „pornografie”. Să nu ne rușinăm, fiindcă într-un ceas în care, știu io... pornografiile unui poet de a douăsprezecea mână, ca Ion Pribeagu, se vând așa în zeci de mii de exemplare, putem suporta câteva pornografii, mai ales în limba greacă, ale lui Eminescu.

¹⁸ În manuscris: „Nu poate să nege nimenea faptul că mișcarea averilor materiale exercită asupra omului o influență foarte mare, astfel încât am putea spune, că mai nu e punct în viața lui care să nu colideze întru câtva cu această influență.”

Acum... manuscrisul 2258 e cel cu Kant, este la dispoziția dumneavoastră; deși e dintre cele prost reușite, e cel care m-a făcut să intru în miracolul eminescian. Ce m-a surprins a fost... majoritatea filelor – sunt 400 de file aproape –, m-a surprins începutul cu câteva cuvinte: „a agonisi de la agonizo”, grecescu’. *Agonie* este rudă cu *a agonisi*. „Atențiune!” aș spune dacă aș fi într-un stat capitalist, da’ aici, lucru’ nu merge. *A agonisi* e rudă cu *agonizo*. Pe urmă, „a discuviința”, pentru a dezaproba; „giuruința”, cu sens de promisiune; „jidovină, o mică scursătură de apă” își notează el; sau „nadă, adunarea vietăților sălbatice”. [Pentru a desluși] ceva în caietele astea, trebuie să văd dacă în celelalte nu găsesc și mai mult și vedeți c-am găsit.

Manuscrisul 2259 este fotocopiat, e manuscrisul cu poezii... Totuși aș vrea să vă citesc și să vă spun ce miraculos apar replicile poetului aici, față de replicile tipărite. E vorba de un eros, eros cosmogonic... Poetul care zice „Tu ești o undă, eu sunt o zare, / Eu sunt un flutur, tu ești o floare, / Tu ești o noapte, eu sunt o stea, / Iubita mea”; și iubita, care-i răspunde „Tu ești o zână, eu sunt un soare, / Eu sunt un ostrov, tu ești o mare, / Eu sunt un templu, tu ești un zeu, / Iubitul meu”; sau tot ea spune „Tu ești un rege, eu sunt regină, / Tu ești un haos, eu o lumină, / Tu ești o harfă muiată în vânt, / Eu sunt un cânt”; sau – ultimul catren pe care... ultimul vers pe care vi-l citesc – poetul spune: „Eu sunt o frunte, tu ești o stemă, / Eu sunt un cuget, tu o problemă. / Privesc în ochii-ți, să te ghicesc / Și te iubesc”. Eh, asta nu-i amor. Asta nu-i amor și nu e freudism aici; nu explicăm cu Freud lucrurile astea. E-un eros cosmogonic, care te trimete la... la grecii de altădată.

La manuscrisul 2260, care este fotocopiat, am exclamat „Cum să rămână nefacsimilat manuscrisul ăsta?!” Mai întâi, uitați-vă și-o să vedeți ce încântătoare inversiuni face: „plăcutu-mi-au, părutu-ni-s-a, purta-ne-vom, părea-ne-va” și „părea-mi-se-va, veni-ne-va”. Și mi-am amintit de vorba

femeii care-n nu știu ce sat de-aici, din juru' Sibiului, mi-a spus „Plăcutu-ți-a?” Da' dacă mă duc la București și spun „Plăcutu-ți-a?”, râde lumea de mine; că nu mai merg inversiunile, nu mai joacă. Eh, o să mai rămâie o singură inversiune, minunea asta a inversiunilor, de care vorbește undeva Eminescu. O să rămână în *fi-re-a... fi-re-ai tu să fii*, nu? În *fi-re-ar* asta, *fi-re-ar...* e un miracol; acel *fi-re-ai*, infinitivul¹⁹ ăsta împletit cu imperativu'... Știți că e o-nrudire între ele, de vreme ce la negativ folosim înfinitivu': *Fii bun!* scriem cu doi *i*; *Nu fi rău!* cu un singur *i*, fiindcă este *Nu fi!*, *Nu merge!*, *Nu cânta!*, adică e infinitiv. Eh, împletirea asta o avem în *fi-re-ar* și Eminescu o caută peste tot. Și țineți minte versul „Plutire-am²⁰ lin pe apa adormită”²¹... „Plutire-am lin”... Mai putem vorbi așa? [...] am avut fericirea s-aud că mai putem vorbi așa. În București, trecând pe o stradă, văd o pereche așa... de tineri și aud pe unu' spunând – mi-am notat aici – „Vedea-te-aș bătând covoare!”... (*râsete*) Fata... (*râsete*) fata zice „Da' nu ți-e rușine?” și el spune „Nu, dragă, fiindcă ai un corp așa de mlădios, că mi-ar plăcea să te văd cum te... cum te mlădii.” Și mi s-a părut frumos, mi s-a părut că e un ecou eminescan în „Vedea-te-aș bătând covoare!” (*râsete*) Ei, tinerii ăștia mai au ceva; pe când tinerii... iarăși, pe care-i auzeam, două fete bine îmbrăcate așa, arătând bine și care vorbeau... „gagiu”, „gagic[ă]”... (*râsete*) Am... am sărit în sus și-am spus „Fetelor, da' voi nu știți de *drăguț* și *drăguță* din Ardeal? Spuneți și voi *un drăguț și o drăguță*, dragă. Dacă v-a autorizat lumea, dacă poezia mare, dacă Eminescu v-

¹⁹ În cazul formelor *fi-r-aș*, *fi-r-ai...fi-re-aș*, *fi-re-ai...*, nu este vorba de infinitiv, ci de un condițional cu valoare de imperativ, ilustrând fenomenul denumit *conjugare inversată* (*aș fi*, *fi-r-aș*). Chiar Noica precizează că e vorba despre un condițional, referindu-se la același vers, în *op. cit.*, p. 58.

²⁰ Eminescu folosește grafia *plutire-am*, deși nu este vorba de infinitivul lung (*plutire*), ci de condiționalul amintit, iar *r/re* fiind doar o consoană/silabă de sprijin, pentru înlesnirea pronunției, fără valoare morfologică.

²¹ Forma acestui vers din poezia *Codru și salon* este „Plutire-am lin pe lacul ce doarme în grădină”.

a dat dreptu' ăsta să vă țineți de mână și vă... să vă sărutați pe stradă, măcar vorbiți ca lumea! Da' nu veniți cu *gagiu* și cu... (*râsete*) și cu... știu io, cu înnoirile lor..." (*aplauze*) Fiindcă astea sunt înnoirile limbii noastre și nu înnoirile pe care le-au făcut în cătune și colibe. Bișnițar! Și când văd mari lingviști care iau în considerație cuvintele noi ale limbii române, jargonu' studențesc și dau peste cuvinte d-astea, spun „Asta-i isprava noastră de lingviști? Să-nregistrăm asemenea înnoiri a (*sic!*) unei limbi care, până la Eminescu, a știut să își înnoiască din propriile ei izvoare, tot timpul, chipul..." O limbă-n care, știu io... iubitul' spune de iubită „Și-așa merge de frumos, de parcă-ar scrie pe jos.” Și el nu știa să scrie, da' știa să spună lucru' ăsta, care este infinit mai... mai plin de sens spiritual decât cuvântul' folosit de fata cu titluri universitare și care pierde... pierde adevărul și bucuria limbii românești. Așa... Suntem, deci, la „veni-ne-va” și la „Vedea-te-aș bătând covoare!” Aici e versul' „Zburat-au²² anii ca un pâlț de presuri” – o variantă – și, la pagina 150 – semnalez poezilor, manuscrisu' 2600²³ (*sic!*), fotocopiat, îl veți avea aici – „Trecut-au anii ca un... ca nori lungi de (*sic!*) șesuri”, zice toată lumea; și Biblioteca ASTRA, la fel, a făcut un afiș cu versul acesta, despre care în *Luceafărul* se scria „cel mai frumos vers românesc”. Nu e așa! Și nu este frumos așa! Fiindcă dacă e așa, iambii cad prost: „Trecut-au ànii cà un... Trecut-au ànii cà nòri lùngi de... (*sic!*) cà nòri lùngi pe șèsuri”; cade accentul' pe *ca*; și este un endecasilab mecanic. Io spun și văd aici „Trecut-au àni ca nòrii lùngi pe șèsuri”. Iambii ies perfect și deasupra iambilor iese parcă o altă creștere de iambi: „Trecut-au àni ca nòrii lùngi pe șèsuri”. Așa încât mă bat cu istoricii literari care acreditează versiunea „Trecut-au ànii cà nòri lùngi pe

²² În manuscris apare forma *sburat-au*.

²³ Referire la același manuscris 2260.

șesuri” și să vedem dacă am să am dreptate. Aici este și *Rugăciunea unui dac*, care avea ca titlu *Nirwana...*

Și trec la manuscrisul 2261, fotocopiabil și el; aici apare, cu litere de tipar, „KARL MARX” – o să vedeți și dumneavoastră – și vă semnez numai problema sufixelor vii și sufixelor moarte în limba română. Îl pasiona pe Eminescu lingvistica și se-ntreba ce sufixe sunt vii? Care mai pot încă forma cuvinte?

Să trecem la manuscrisul 2262, care-i fotocopiabil. Vă semnez numai o vorbă cutremurătoare: „Dumnezeu la adăugarea lumii²⁴ a greșit; eu sunt un punct în cartea destinului, care nu trebuia să fi fost.” Era ceva în sufletul omului acestuia; iar la fila 33, apare ceva la fel de cutremurător; un început de scrisoare: „Iași în 16 august 1876. Domnule Prezident, La citația d-voastră No. 2417 din 15 iunie 1876 prin care subsemnatul e chemat a justifica motivele nedepunerii raportului de gestiune ca bibliotecar central din Iași pe anul 1875...” – mă cutremură gândul acesta că un om care era într-o ușoară neregulă materială, dacă va fi fost, ne-a depus fondul acesta, din care scoatem cât putem scoate, dar pe care nu-l merităm și de care nu putem da socoteala până la capăt, până nu vom face o ispravă demnă de el. Și rime, rime... „basmă-fantasmă-protoplasme-erasme”; de ce nu? Poeții noștri de azi disprețuiesc rima. Da’ ei nu știu de ce; ei nu știu c-o disprețuiesc fiindcă au disprețuit-o francezii. Și francezii o disprețuiesc că nu au accent tonic bun. Toate cuvintele franțuzești au accentul pe ultima silabă; și-atunci nu mai iese nimic. D-obicei, limbile au accentul pe mai multe silabe. Da’ câte-o limbă ca franceza sau poloneza sunt blestamate să nu aibe (*sic!*) o poezie cu rimă, pentru că în poloneză e penultima întotdeauna accentuată și-n franceză ultima. De pildă, în limba română, accentul poate cade (*sic!*) – rima știți că este, sigur,

²⁴ În manuscris apare forma *lumei*.

potrivirea de la ultima silabă accentuată; noi putem avea a patra: *râmurile-flâmurile*. Da' în franceză ar zice *ramurilè-flamurilè* și nu-i mai iese bogăția rimei noastre. Și poeții noștri nu-și dau seama că pierd aur! C-au în mână aur cu rima! Că nu toate limbile au rimă de patru silabe. Și-atunci maimuțăresc pe francezi, care, neputând face poezie cu rimă, fac ce pot și ei, suprarealismu' sau poezie de idei sau își închipuie că triumfă asupra platitudinii – pentru că rima este și-un izvor de mare platitudine: ești un versificator ca... Ion Pribeagu, să zicem, dar este și unu' din triumfurile poeziei, cum se vede aici și cum vă voi arăta îndată, cu un exemplu eminescian. În manuscrisul... 2262, același, apar litere chinezești, doamnelor și domnilor. A vrut omu' să deseneze măcar, dacă nu mai mult, o literă chinezească și-a-nvățat puțină arabă și-a-ncercat să umble-așa, la tot ce este miracol al spiritului în istorie. Și-aici apare o pagină și vă rog s-o vedeți p-aceea. Din păcate, manuscrisul acesta, 2262, are un format mare, de catalog; a trebuit să-l tai în două și nu v-am semnalat dumneavoastră, ca să-l legați bine. La fila 138, pe verso, apar următoarele gânduri despre ochi – și le găsiți poate în... știu io, în proza... cel puțin în Scurtu²⁵ – dar ce impresionante sunt aici mutațiile astea: „ochii se atârnă de suflet și” – nu știu sigur de... dacă am o lectură bună – „și de îndemnul minții”. Ochii, „cei doi luminători ai trupului”²⁶; ochii, „cei dintâi tâlhari ai păcatului”; ochii sunt „cele două mâini”²⁷ fără trup”. Continuă cu ochii, pe urmă continuă cu arabescuri, pe urmă reappare o strofă: „La (*sic!*) fereastra despre mare / Stă copila cea de crai”...²⁸, care va intra acolo și pe urmă o variantă din poezia către distinsa doamnă care și-a permis să-l critice, doamna von Kremnitz. Știți

²⁵ Referire la una din edițiile îngrijite de Ion Scurtu, conținând proza eminesciană; probabil Eminescu, M. – *Proza literară*. Ediție îngrijită după izvoare, cu o introducere de Ion Scurtu. București: „Minerva”, Institutul de Arte Grafice și Editura, 1908.

²⁶ Parafrază la *Evangelia după Matei*, 6:22: „Luminătorul trupului este ochiul.”

²⁷ În manuscris apare forma *mâni*.

²⁸ Este vorba despre poezia *În fereastra despre mare*.

că Mite Kremnitz a scris *Amintiri fugare despre Eminescu*; au apărut după moartea ei. Și, în aceste amintiri, povestește cum Maiorescu i l-a recomandat ca profesor de română, ea era nevasta doctorului Palatului, mă rog, era cineva și era... frumoasă. Lecțiile de română s-au desfășurat cum era normal, ca-n orice poveste cu Abélard și Eloïse, nu? Că știm asta, că Abélard, profesorul lui Eloïse, s-a-ndrăgostit de Eloïse și, după ce-a fost scandalu' care a fost, astăzi, la Paris, Abélard și Eloïse sunt [...] principalu' monument funerar din nu știu ce cimitir. Mă rog; s-a-ntâmplat povestea Abélard și Eloïse. Și doamnei acesteia i-a dedicat *Atât de fragedă* – „Atât de fragedă ca floarea albă de cireș”²⁹ –, dar aici, în manuscris, o să vedeți o variantă: „Abia atingi covorul moale, / Mătasea³⁰ sună-ncet de pas / Și de la creștet până-n poale / Un înger ești, aici rămas.” Și continuă, iarăși abătându-se de la poezia pe care o avem în volumele obișnuite: „Iar din albastrul lungei rochii / Răsai ca marmura în loc / Și-atârnă sufletu-mi de ochii / Cei plini de lacrimi și de foc.” Da' ce-i interesant e că *loc* și *foc* sunt șterse și-nlocuite cu altceva, mai frumos; și asta e sub ochi, imediat: „Răsai ca marmura senină / Și-atârnă sufletu-mi de ochii / Cei plini de lacrimi și lumină.” Ai miracolul acesta al creației, nu în recuzita lui Perpersicius, ci în adevărul acesta al unei vieți.

Așa... manuscrisu' 2263 este fotocopiat, are acolo o poveste filozofică interesantă cu „infini – progresiuni... progresiune ca atare”, „finit – constante și raport între constante” și „mișcare – raport constant între finit și infinit”. Da' să nu analizăm asta; vă subliniez că are note istorice și că-ntreg manuscrisu' este istoric.

Manuscrisu' 2264 este nefotocopiat; să nu abuzez de timpu' dumneavoastră, deși ați fi datori să-l ascultați pe Eminescu, nu e vorba de

²⁹ Citat aproximativ („Atât de fragedă, te-asameni / Cu floarea albă de cireș”).

³⁰ În manuscris, ca și în edițiile tipărite, apare forma *mătasa*.

mine. O constatare – 438 de file; vă dați seama ce poate conține aici – o constatare istorică: „Nu există aproape nici o limbă în Europa care, limpezită prin formele culturii clasice, să nu fie în stare de-a cuprinde și reda întreaga cultură omenească.” și citează: „limba cehă, polonă, croată, maghiară, română, greacă, bulgară, armeană”... spre a-ncheia: „Occidentul extermină economic Răsăritul”. Putea adăuga *dar nu și spiritual*, căci, iată, ne ridicăm și noi. Să trec, deci, peste o mulțime de lucruri și să vă citez numai din gândul lui deprimat: „Un om nu poate face nimic într-o țară rău tocmită și măcar să tot poruncească, rămâne la vorba aceea *a poruncit câinelui și câinele pisicii și pisica șoarecelui și șoarecele și-a atârnat porunca de gât.*” Și-aici apare iarăși un lucru dramatic pentru revizor’ care-a fost el după ce-a fost scos de la Biblioteca din Iași: „În împrejurările acestea, școalele din județul Vaslui sunt cele mai bune posibile, precum lumea lui Leibniz cu toată mizeria și nimicnicia ei vădită este cea mai bună dintre lumile posibile.” Trec peste note de istorie, listă de rufe de dat la spălat în limba germană...

Manuscrisu’ 2265, ne... nefotocopiat nici el, de 305 file, este de rime. Aici apare o rimă așa... care-mi spune ceva, fiindcă el s-a bătut... a stat bine cu Kant și s-a bătut cu Hegel; și are-o rimă „Hegel-Negel-renegă-l”. Mai târziu, vor fi niște pagini în limba germană, cu Hegel și tare suntem interesați – cei care credem în Hegel – ce receptivitate avea el pentru Hegel. Da’ apare-o rimă frumoasă – caietu’ este unu’ de rime – „în sine-mi”, „ține-mi” și „inemi” sau rima aceasta de care nu mă mai satur ascultând-o și pe care-o consider un poem, „destul mi-i” cu „ulmii”; io văd un poem întreg în rima aceasta și înc-o dată-mi spun „Păcat de poezii de astăzi că batjocoresc rima, care le oferă asemenea miracole”.

Manuscrisu’ 2266 pare din epoca nebuniei.

Trec la 2267, care iarăși este nefotocopiat. „Progresul omenirii” – spune la un moment dat Eminescu – „constă în aceea că popoare noi și tinere își aproprie rezultatele intelectuale ale celor îmbătrânite.” Eh, ne înscriem aici? Ne înscriem și ne-a spus-o cu anticipație.

Așa... manuscrisul 2268 este cu arheii și îmi îngădui așa să mărturisesc că sub sugestia lui Eminescu, în anii mei târzii, visez să scriu o carte a arheilor. Ce sunt arheii ăștia, evident, veți vedea în manuscrisul care este fotocopiat și poate în cartea mea, dacă voi reuși s-o scriu și va apărea.

Așa... manuscrisul 2269, nefotocopiat: „Căci o gândire este un act, un cutremur al nervilor”, scrie el. Ce va fi fost gândirea pentru el... Aici apare gândul „O lume ca nelumea e posibilă” – „o lume ca nelumea”. Ce formații frumoase are el de cuvinte: vorbește de „nemargini”. Folosește bine acest prefix *ne-*. S-a constatat că *in-* este neproductiv, nu poți spune decât *inform*, *in...* numai cu neologisme, pe când *ne-* merge cu orice: *neom*, *netot*, *nevrednic* și *nelume*, cum spune el aici. Și-aici e-o vorbă grea, probabil contra aceluia Caragiale care îl ironiza puțin cu Kant al lui: „Om de spirit este acela care în fundul inimii lui râde de tot și de toate. Om de geniu este cel ce râde de el însuși. De aceea un geniu nu poate fi rău, pe când un om de spirit e întotdeauna rău.” Să mă ierte zeii cei mari ai culturii românești, dar eu cred că un scriitor cum a fost Caragiale intră în categoria asta; că n-a fost un geniu, ci a fost numai un om de spirit, de mare spirit, dar că undeva n-a avut bunătatea aceea de-a ieși din zeflemeaua lui. Și nu se poate zeflemisi orice. Pe Eminescu n-avea dreptul să-l zeflemisească atunci când venea să-i spună cu noaptea lui chinuită și cu beția lui filozofică, să-i spună ce este Kant, n-avea dreptul el, cu neștiința lui, venit de la cine știe ce... știu io... cafenea în care observase tipuri umane și-atâta tot, n-avea dreptul să-l batjocorească pe el și pe patronul lui Eminescu, Kant. În același manuscris sunt figurile silogistice, lucruri

elementare, da' vrea să-nvețe și logică. Și-acum apar trei manuscrise în care se interesează de magnetism, de matematici, note de fizică și trânteste la un moment dat, când vorbește de efectul soarelui, în loc de *insolațiune* – noi zicem *insolațiune* –, „însorire”. De ce să pierdem *însorirea* asta? Evident, e greu să ceri unui tânăr să spună „Am făcut o însorire.” în loc să spună „Am făcut o insolație.” Da' să ne mai gândim nițel, să ne mai gândim, să nu pierdem lucrurile așa. Bun... știință deci: economie, statistică, a citit pe Adam Smith, a citit pe Ricardo și note de bizantinologie. Un mare bizantinolog în viață mi-a spus „Are observații extrem de pertinente”. E remarcabil. O tablă de concordanță la note istorice, Bizanț cu Roma, Bulgaria cu Serbia, Polonia cu Moldova, Țara Românească cu Ungaria; e ceva aici. Pe urmă despre căldură, chestiuni de fizică și traduce *voraus Bestimmung des Geschlechts der... der Haustiere* cu „hotărârea de mai-nainte”; *voraus Bestimmung*, „hotărârea de mai-nainte”. Nici azi n-avem cum să spunem; „predeterminarea sexului”, că asta-i... de asta[-i] vorba. Cum poți să spui? Că în curând o să avem oameni în eprubetă și o să facem ce vrem; vrem femeie, femeie, vrem Eminescu, Eminescu, vrem [...]. Eh, *hotărâre de dinainte... hotărâre de mai-nainte* este încă valabil.

În manuscrisul 2271 sunt versuri. „Mol... Moldova-slova-încotrova” sau „văpaie-copaie-răsaie-ataie”. Acest „ataie” mă încântă; că dintr-o dată intri așa... sub semnul acesta poetic al întrebării, intri într-alt climat decât în cel al rimelor mecanice. Da' evident că poezii de astăzi nu sunt interesați de asta.

Din timpul revizoratului, manuscrisul 2275: „Inspectând astăzi școala din cătunul Adrieșeni, am găsit-o închisă din cauza lipsei de lemne. După ce s-au făcut focul,” – „s-au făcut focul”, zice el frumos – „am inspectat-o din nou la trei ore fără un sfert, când m-am întors din Șipote. Am aflat prezenți un

copil în clasa a patra, doi într-a treia și 4 într-a-ntâia. Școlile din Vaslui sunt cele mai bune școli posibile, după cum lumea lui Leibniz...” [Nu citesc.]

Să trec deci... Există și-l aveți, un manuscris încântător, numai de 100 de file, 2275 b, în care veți găsi minuni de gânduri; nu vi le desfășor aci. Un singur gând – aici e și *Luceafărul* întreg, pe o parte, pe partea cealaltă e *Principiul independenței absolutului* după Laplace, zice el, pe urmă vine *Glossa*, pe urmă vine *Steaua*, intitulată *La steaua* și pe urmă vine gândul acesta: „Nu noi suntem stăpâni ai limbii³¹, ci limba e stăpânul nostru.” Și frumoasa etimologie a cuvântului *cuvânt*, de la *conventum*, zice el... de la *conventus* – „adunare de oameni”.

În sfârșit, ultimele manuscrise, 2276, care e fotocopiat; îl veți avea. Căutați gândul acesta: „O idee se naște într-o țară bătrână... interesează o zi și trece. Aceași idee intră în sufletul unui popor tânăr și face o revoluție...” Poate că un istoric al lui '917 ar avea ceva de făcut cu vorba asta. Și vorba: „Sufletul trebuie tratat ca pământul, să i se dea ce-i trebuie spre a fi productiv.” Săr peste note în limba germană, peste lecturile lui, peste acel frumos „Scumpe dulcea-i liră Horațiu cântă, îndoind în versul adonic limba-i. Încercat-am barbarizând în graiul traco-roman.” A barbarizat, sigur; noi barbarizăm, da' de-am barbariza ca el. Ș-aici, o filă care... vă întreb: cum poate fi tipărită? Între două pagini cu versuri, apar „Datorii”; în stânga: „Moise... 100, Tata... 1200, Wachtel... 200”, continuă, total 3.010 lei – 3.010 lei aur. Vă dați seama, doamnelor și domnilor?... În dreapta, „datorii presante”³² – și se strânge inima când citești... datorii presante – „Wachtel... 200” și continuă, „940”. Și imediat apoi, imediat apoi: „Când luminat / Și

³¹ În manuscris apare forma *limbei*.

³² În manuscris apare doar *Presante*.

luminând / S-au arătat / Din când în când / Al lunii³³ disc / Ce trece lin / Pe orice pisc / Punând senin...” Ce-i asta? Ce-i miracolul ăsta decât viață? Viață! Și nu-l găsiți în Perpessicius³⁴ și nu-l găsiți sub niciun tipar. Iar două pagini mai târziu, aceleași versuri sunt modulate: „Răsare lin / Al lunii disc / Venind³⁵ senin / Pe orice pisc / Căci luminat / Și luminând / S-au arătat / Din când în când.” Eh, mi se pare că manuscrisele trebuie facsimilate. „Voi fi văzând – viitor imperfect, voi fi văzut – viitor perfect”. Noi am cam uitat de lucrurile astea. El se interesa de asemenea lucruri; și se interesa, cum spuneam, de rimă și trănțește rima aceasta: „Circe” – cea Circe din Ulise – cu... „te miri ce”; și spui „o rimă ridicolă”. Dar versul... „Te gândești, fermecătoarea, adorată umbră, Circe, / Că mă saturi c-o privire, cu zâmbiri și cu te miri ce?” Eh, iese ceva de-aici. Și ascultați o altă versiune a începutului *Scrisorii I*: „În început, ființa n-a stat, nici neființa, / Ci totul era lipsă de viață și voință, / Dar aerul și apa și bolta cea din ceriu / Erau asemeni vremii din ziua cea de ieriu. / Nu s-ascundea nimica și tot era ascuns, / Pătruns de sine însuși era cel nepătruns.” Și iarăși o variantă: „Prăpastie? Genune? Noian întins de apă? / Nici lume pricepută, nici minte s-o priceapă. / Atât de întuneric, o mare fără-o rază / Nici de văzut nu fuse, nici ochi care s-o vază.” Sigur că variantele astea figurează în Perpessicius. Dar căutați-le aici.

Aș vrea să săr peste totu’ și să trec la ultimul manuscris, nefotocopiat; este unul cu „fantasia tinerilor”, care, pentru că vede (*sic!*) lucrurile prea clar, nu le mai vede. L-am folosit cândva, într-o lucrare. Aș trece la manuscrisul în care vorbește despre ’870; este ceva zguduitor și acolo. Aveți fotocopiat manuscrisul 2287, care este unul din cele mai frumoase, un caiet al

³³ În manuscris apare forma *lunei*.

³⁴ Referire la Eminescu, M. – *Opere, ed. cit.*

³⁵ În manuscris apare *Punând*.

moralistului, în sensu' francez al cuvântului, cu reflecțiuni de prim ordin. Dar, înainte de a ajunge la manuscrisu' cu '870, vă citesc pagina aceasta, într-un fel... emoționant așa, în... în etern. Fiecare am avut frați; dacă îți moare un frate mai mare, îi supraviețuiești, el rămâne totuși mai mare ca tine; el a murit la 20 și ceva de ani, tu ai 70 de ani, el e totuși mai mare ca tine. Iată ce scrie el: „De câte ori voi să-mi închipui figura unui om nobil (*sic!*) și inteligent pe care nu-l cunosc, îmi iese Ilie înainte.” – el a avut un frate Ilie, cu câțiva ani mai mare; și Ilie părea o promisiune așa... pe același plan, că el îi povestea, îl învăța. Și spune: „precis văd înaintea mea ochii lui albaștri și de câte ori citesc câte un pasagiu înțelept, îmi pare că-l aud citit de glasul lui... Este acesta numai cazul meu?... Chiar dacă mă-nchipuiesc mare, onorat, sapient, îmi pare că aş vrea s-o fiu sub forma lui și nu subt a mea.”³⁶ Gândiți-vă, Eminescu în anii împlinirii lui, care simte totuși nevoia să treacă în urma lui Ilie. Ce va fi devenit acel Ilie? Și apoi spune: „De ce când cineva citește biografia unui geniu cearcă a găsi sau încifrează chiar trăsuri ale individualității sale în acele trăsuri mari ale unui bărbat însemnat? Fiindcă într-adevăr în fiecare organism omenesc în potencia” – în putere – „există omenirea întreagă. Ești... este un același om care trăiește în noi toți.”³⁷ Și el simțea că trăiește Ilie în el. Lăsăm așa pagina asta sub tipar – nu ne spune nimic; da' poate găsită aici, ne spunem „A fost un gând pentru el, nu a fost pentru gloria și mizeria tiparului.”

³⁶ În manuscris: „De câte ori voi să-mi închipuiesc figura unui om mobil și inteligent pe care nu-l cunosc îmi ese Ilie 'nainte – precis văd înaintea mea ochii lui albaștri, de câte ori citesc un pasagiu înțelept, îmi pare că-l aud citit de glasul lui... Este asta numai în cazul meu?... Chiar dacă mă-nchipuiesc mare, onorat, sapient, îmi pare că aş voi s-o fiu sub forma lui și nu sub a mea.”

³⁷ În manuscris: „De ce când cineva (oricine ar fi) citește biografia unui geniu cearcă a găsi, încifrează chiar trăsuri ale individualității sale în acele trăsuri mari ale unui bărbat însemnat? Fiind că într-adevăr în fie ce organism omenesc sunt potencia coardele omenirii întregi; este același om care trăiește în toți.”

Ajung la ultimul manuscris. Iată ce spune el în 1870... E o scrisoare către Negruzzi. Știți că el a învățat în Germania. Știți că avea o germană – câțiva germaniști spun – mai bună decât a lui Maiorescu. Fiecare învățase la Terezianum. Învățase la Cernăuți și pe urmă la Viena, la Berlin și avea o germană splendidă. Iubea, admira poporul german și totuși, în '70-'71, are intuiția aceasta; într-o scrisoare către Negruzzi, în manuscrisul 2[2]91, nefolosit: „O, tăcuții, gânditorii, umanitarii germani... Unde sunt ei? Vă încredințez că nu-i mai găsești.” Și spune lucrul acesta, care trebuie astăzi să ne pună pe gânduri: „O parte din soarta lumii e azi, în '71, în ceasul uitării lor, în mâinile lor. Veți vedea ce vor face.” Avea simț istoric omul acesta, care încheie manuscrisul de care vă vorbesc cu gândul: „Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa, arborii nu cresc până în cer.” Nici noi nu putem crește dincolo de măsura noastră și măsura noastră este Eminescu. Nu vom crește mai mult decât atât. Atât însă să creștem! Pentru că *sufletul trebuie hrănit ca pământul*. Și dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu – nu cu un Eminescu idealizat, nu cu un Eminescu trimes în genialitatea lui –, cu Eminescu acesta al haosului germinativ, dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu acesta, atunci vom rămâne, în cultură, mai departe înfometaji. (*aplauze îndelungi*)

